

ГРАНИЦЕ ИМЕНОВАЊА – ИМЕНОВАЊЕ ГРАНИЦА (прилог историји „измишљања” традиције)

Српски језик и српска књижевност током вијекова, а посебно последњих деценија, доживљава необичну судбину: простор који покривају језик и књижевност све више се смањује тако што се из његовог бића откидају дијелови и њима дају нова имена. Измишљање имена нових језика, нових нација, нових култура, нових регија, нових књижевности представља дубоко задирање у суштину како појединачног тако и колективног идентитета људског бића. Овај текст покушава да укаже на начине и поступке којим су се (пре)именовањем помијерале границе простора који покрива српски језик, премда је суштину остајала непромијењена.

Кључне ријечи: српски језик, књижевна историја, идентитет, етнички идентитет, простор, граница, периферија, именовање.

Именовање одређеног научног скупа утврђује правце, можда је боље рећи – *границе*, у чије оквире треба смјестити одређено излагање. Још код Платона читамо да је име(новање) „оруђе које служи за подучавање и разликовање ствари” (Платон 2000: 388 б-ц), док нас Аристотел упућује да је граница „супстанца сваке ствари и њена суштину” (Аристотел 1971: 1022а). Овакав почетак само може да још једном потврди како се људски дух одвајкада бави увијек истим феноменима с тим да им свака нова епоха доноси и ново, односно мало другачије рухо, али и другачију употребну вриједност.

За ову конференцију изабрана је тема *иденџиџиџиџа* као окосница промишљања актуелне ситуације у којој се налази српски језик и српска књижевност. И не само у данашње, тзв. транзиционо доба; површним увидом стиче се утисак да се током задња два вијека атмосфера готово није нимало промијенила: довољно је да се подсетимо периода између појаве Вуковог *Српској рјечника* (1818) и *Рјечника хрватској или српској језика* у редакцији Вуковог сарадника Ђуре Даничића а издању загребачке Југословенске академије знаности и умјетности (1880-1882). Зато је, у нашим условима, врло

тешко упустити се у деполитизовано а научно разматрање статуса српског језика и српске књижевности, јер нам се, са стране, као примарни аспект, стално намећу ванлингвистички и ванкњижевни, дакле политички (у смислу: државотворни), идеолошки или ко зна који измишљени критеријуми, који најчешће нису стварносно утемељени нити су јасно дефинисани.

Који простор заузима српски језик, а тиме и њиме исписана књижевност? И како се тај простор именовано некада, а како се именује сада?

У недавно објављеном приручнику Милоша Окуке *Српски дијалекти* (2018), као могући одговор на постављено питање, на самом почетку, читамо сљедеће: „Српски језик је један од јужнословенских језика којим говоре Срби у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској, те у мањим енклавама у Румунији, Мађарској, Македонији, Словенији и Албанији” (Окука 2018: 7). Међутим, намеће се питање како именовати тај један језик којим на истом простору говоре и они *групи* а живе у наведеним државама?

Додуше, наведени Окукин став донекле слиједи промишљања нашег језика којим су се углавном руководили лингвисти до деведесетих година XX вијека када долази до потпуног *разименовања* и *преименовања* досадашњег његовог „званичног” („службеног”) имена (*српскохрватски* или *хрватскосрпски*, *српски* или *хрватски*). Брисање раставног везника или представља почетак увођења на друштвено-политичку сцену, боље рећи – утемељења, нових (*sic!*) језичких таксономија које не посједују стварно лингвистичко упориште (*бошњачки*, *црногорски*). Наведени Окукин приручник, који суштински слиједи премису да је дијалекат само „регионално или друштвено дистинктиван ВАРИЈЕТАТ неког језика” (Кристал 1988: 47), можда донекле може да расвијетли неке од околности измишљања нових унутар једног језика. Новокомпоновани квазинаучни језички *диверзијеи* обиљежава, изгледа, само Балкан, односно просторе некадашње Југославије, гдје се политика *расијакања језичкој идентитетима*, по свој прилици, неће окончати на досадашњим именовањима јер се слуги потреба сваке регије, вароши, чак и неких сеоских микрозаједница, да своју, било какву, различитост озваничи измишљањем нових етницитета, чија се аутентичност потврђује именовањем „нових, властитих” језика! То показује недавно политичко *пројашење* „буњевачког” језика.

Коријени оваквог балканског функционисања наслућују се у идеолошко-политички јасном исказу Едварда Кардеља који је (уз мноштво других сличног усмјерења) био више од пола вијека владајућа, па чак и обавезујућа смјерница: „Језик, заједничка културна и етничка обележја итд., постају *онај сјолашњи оквир* у коме се развија и економски повезује нова, шира народна заједница – народ, нација. *Почиње процес унутрашњеј националној уједињавања и националној дуђења*” [подв. М. Ш.] (Кардељ 1958: 79–80). Његово протежирање „унутрашњег” („битног”, „измишљеног”) спрам

„спољашњег” („небитног”, „стварносног”), дакле *йромјенљивої* аспекта у креирању новокомпонованих „наднација” представља једну од кључних парадигми које великим дијелом и даље управљају процесом урушавања, боље рећи комадања, некада стварно јединственог етничког, језичког, културног (нажалост, не и вјерског!), али и књижевног простора.

Уводни ставови наговјештавају основну интенцију овог текста: она се може контекстуализовати са више мојих текстова, повремено објављиваних неколико деценија уназад, који су посвећени и сличним и различитим аспектима утемељења методологије националне књижевне историографије. Како је окосница нашег разговора идентитет, оквир би се могао поставити између двије изузетно занимљиве студије које дијели скоро четврт вијека: прва је књига Јована Деретића *Пути српске књижевности. Идентитет, границе, тежње* (1996), а друго представља остварење Ненада Николића *Идентитет српске књижевности* (2019). На маргинама тих и њима сличних расправа покушаћу да отворим нека друга питања, ма колико маргинална, али без којих се не може поставити суштински књижевнo-историографски оквир. Зато је специфичан спектар *кључних ријечи*, које треба да усмјеравају ово излагање, сведен на *границе именована идентитет*. Међутим, проблем с тим кључним ријечима настаје у начину њиховог функционисања: оне најчешће остају само апстрактне мисаоне водиле, али често не и јасне појмовне категорије.

Илустроваћу овај став прије свега помоћу појма *идентитет*, овог-последњих неколико деценија – (мада не без научних основа) помодног усмјерења: јер, ко ће о чему – ми ћемо о *идентитету*! Као што му је нешто раније, барем код нас, претходила а већ помало утихнула мода расправљања о *јамћењу/сјећању*.

Шта је, у ствари, *идентитет*?

Нужност овакве запитаности проистиче из низа нејасноћа које се намећу опсежном литературом о овом феномену. То већ потврђује поређење различитих енциклопедијски исписаних одредница које приказују овај појам с намјером да се означи што шири спектар подразумијеваних ствари које обухватају веома различите области као што су философија, етнологија/антропологија, социологија, биологија, географија, културологија итд. Тако је троје сарадника француске *Encyclopædia Universalis* (1985; Фернандо Жил, Пјер Тап и Никол Сендзенгр) настојало да овај појам посебно освјетли из философске, психолошке и антрополошке визуре иако, полазећи од става Готлоба Фрегеа, наглашавају како га је немогуће дефинисати. Из англосаксонске перспективе може нам бити занимљива оријентација ка географским и књижевнотеоријским тумачењима. На маргинама запитаности британског социолога Стјуарта Хола још из 1996. године: „коме треба идентитет”, Џејмс Мартин у „критичком рјечнику кључних појмова”

Културне географије (2007) такође не нуди могући одговор о смислу и функцији овог појма, док ће у *Енциклопедији књижевне и културне историје* (2011) ауторица Сатија П. Моханти овај феномен посматрати искључиво из политичке визуре трагајући, помало деконструкционистички, за облицима који конституишу маргиналне аспекте друштвеног идентитета какви могу бити етнички, родни, расни, религијски или неки други.¹ У нас, недавно објављени „мали лексикон српске културе” посвећен етнологији и антропологији (2017) раздваја појмове *идентитет* (Ивана Башић) и *етнички идентитет* (Младена Прелић), с тим да се овај други термин удваја, као истозначан, са термином *етничитет*.

Било би занимљиво направити упоредни преглед употребе и дефинисања овог појма у тако различитим дисциплинама, укључујући и оне које нису овдје евидентирани. Површним увидом у овако широк спектар перспектива стиче се утисак да мноштву нејасноћа доприноси и различитост дисциплина из којих се покушава дати слика или дефиниција овог феномена, мада не треба испустити из вида да се философске димензије, од аутора до аутора, ослањају на различите спектре оријентација које се узимају као ослонац при успостављању дефиниција или интерпретација. На првом мјесту би ваљало појмовно установити дистинкцију између оног шта се односи на индивидуалитет а шта на колективитет и каква је кореспонденција међу њима, али, истовремено, раздвојити спољашње аспекте спрам садржине оног што одређује идентитет као појмовну категорију. Како ми није намјера да успостављам било какву појмовну дефиницију, још мање бих овдје желио да исказујем било какве опште методолошке премисе (премда ће се оне наслућивати) које би биле битне за промишљање оног што би могло да представља поменути садржину (барем у сфери мојих интересовања) које појам идентитета обухвата зато што би се такав приступ додатно усложњавао дописивањем појмовних корелата какве, рецимо, нуди *Encyclopædia Universalis*.²

У истом контексту би се, уједно, у српском културном окружењу, подумијевало и обавезно тумачење термиолошке преводилачке традиције. Како у нашој, не баш развијеној лексикографској пракси нема довољно показатеља који упућују на присутност и трајање, поготово преузете („посрбљене”) лексике, могу се износити само посредне претпоставке. Према Роберовом *Културолошком рјечнику француског језика* (2005), француска ријеч *identité* у употреби је од почетка XIV вијека и представља позајмицу

¹ Занимљиво је да наши рјечници књижевних термина у редакцији Драгише Живковића (1985) и Тање Поповић (2007) не евидентирају „идентитет” као могући књижевни појам.

² То су, између осталих: „caractérologie, identification (psychanalyse), imitation, individualité, moi, nom, personnalité, personne, sujet”.

из каснолатинског језика као изведеница од класичног латинског *idem* (= „исто”) која је превод грчке ријечи *tautolês*. Исти рјечник наводи да ову ријеч филозофска (француска?) пракса преузима и уводи у свој мисаони домен од 1797. године (*sic!*), одакле ће се пренијети и у друге хуманистичке дисциплине. Аналогни облици француској ријечи су *identity* у енглеском и *Identität* у њемачком језику. Мада није баш јасно преко којег је од ових језика она стигла у српски, наводим ово највише због чињенице што ове ријечи у сва три поменута језика подразумевају два основна значења – *идентичности* и *идентичности*. Дакле, у тим језицима постоји једна ријеч са два значења, док наш језички систем нуди двије ријечи релативно одвојених значења. Ово може само да буде додатна потврда о простору произвођења нејасноћа у начину обликовања одређене праксе (поготово херменевтичке), јер, рецимо, појам „Identität” у Хегеловој *Науци логики* (1817) један преводилац код нас преводи као „идентитет” а други као – „идентичност”. А преводилац ремек-дјела Мишела Фукоа *Ријечи и ствари* (1966) појам „*identité*” у овој студији преводи час као „идентитет” час као „идентичност”, вјероватно сагласно контексту излагања или због стилистичког прилагођавања логици српског језика.

Већина тумача појма *идентичности* коријене промишљања налазе још код предсократоваца, док на прва прецизнија објашњења његове функције, према преводу Ксеније Анастасијевић, налазимо већ у логичком систему Аристотеловог *Орјанона*. Међутим, овдје не треба заборавити упозорење Мишела Фукоа да „квазиконтинуитет на нивоу идеја и тема представља само површински ефекат”, јер је чињеница да је „систем позитивитета корјенито промијенио ток на преласку из XVIII у XIX вијек” (Фуко 1971: 66). Дакле, у вријеме када се лексиколошки проширује значење ријечи *identité*, али и када модерно доба уводи, појмовно и на други начин, мноштво до тада непостојећих (боље рећи неименованих!) дисциплина попут историје, књижевности, психологије, педагогије, зоологије, биологије итд.

Слиједећи Фукоову мисао, морамо се запитати да ли нам измиче ако не суштина барем контекст (можда прецизније – подразумевање) аристотеловског појмовног апарата, јер, како нас упозорава Ниче, „човек мора да се прибере и размисли да би схватио колико морамо бити неправедни према Пиндару, Есихилу и Софоклу, будући да их заправо и не познајемо” (Ниче 1998: 39). У овом смислу, на знатно мањој временској дистанци, налазимо значајну парадоксалну ситуацију: тако, рецимо, Хегелов је захтјев да се „идентитет” треба апстраховати у односу на „разлику” (Хегел 1987: 125), за разлику од Фукоа који инсистира на њиховој спрези јер се „*шаксимија* бави идентичностима и разликама” (Фуко 1971: 137). С друге стране, иако се на сличан начин објашњава појам идентитета, ваљало би, понављам, установити различитост позиција (или тачака гледишта) коју, због

властитих потреба, установљавају психолози, етнологи, антрополози, географи, биолози, културолози, књижевни херменеутичари и историографи. То истичем зато што сам и сâм својевремено дао „допринос” таквој пракси: полазећи од општих категорија тумача феномена званог *идентитет*, од Клода Леви-Строса, Ерика Х. Ериксона, Жоржа Девероа, Пола Рикера до наших аутора Владете Јеротића и Бранимира Стојковића, покушао сам да овај појам уведем у поетичко-естетичке оквири у чланку „Наративна устројства идентитета у дјелу Александра Тишме” (2005), а та парадоксалност се проширује прикључењем моје успутне опаске како код многих аутора појмови *идентитет* и *менталитет* „покривају скоро идентичне феномене” (Шукало 2005: 144). На сличан поступак наилази се и у тексту Иване Башић гдје се може прочитати сљедеће: „[Џон] Лок сматра да људску личност утемељује свест о себи. Традиција која потиче од Лока изједначава идентитет и *сећање*: истост са самим собом протеже се кроз време, а рефлексивност се преокреће у памћење” (Башић 2017: 117).

Појам идентитета сам по себи је апстракција коју прати „аура позитивне неодређености” (Стојковић 1993: 14) због чега нема посебну функционалност јер се најмање дотиче оних аспеката који почивају на маргинама утврђеног значењског поља. Поменута функционалност стиче се додавањем различитих придјева којим се ограничава простор испитивања: етнички, национални, језички, расни, вјерски, регионални (географски)... идентитет; чини се да ово набрајање у стварању чврстих синтагми тешко може да се ограничи па смо се свели при евидентирању на оне које би могле да буду релевантне за ово излагање. Како се најчешће суочавамо са синтагмом „етнички идентитет”, послужићемо се опаскама на ову тему Жан-Вилијама Лапјера, француског социолога и антрополога, изнесеним у предговору за српско издање књиге *Теорије о етници* Филипа Путиње и Жослин Стреф-Фенар којој је придружен чувени текст Фредрика Барта „Етничке групе и њихове границе”. По Лапјеру, „етницитет није ванвременски и непроменљиви скуп ’културних црта’ (веровања, вредности, норми, симбола, обреда, језика, правила учтивости, начина одевања или кувања, итд.) које би, такве какве јесу, у оквиру такозване ’етничке’ групе биле пренесене с једне генерације на другу” (1997: 8), док поводом Бартове теорије упућује на њену слабост „што не пружа критеријум којим би се етнички идентитет разликовао од осталих категорија колективног идентитета (верског, професионалног, политичког, корпоративног, породичног, класног или генерацијског, од идентитета који се стиче у клубу, синдикату, секти или конгрегацији, итд.)” (Исто: 8-9). Из наведеног намеће се примио да промишљање феномена етницитета врви мноштвом нејасноћа и апстракција као и кад говоримо о идентитету, што донекле освјетљава лакоћу наметања политичких и идеологизованих поставки попут Кардељевих.

Међутим, већина дефиниција идентитета превиђа један аспект на који нас, дотичући се посредно ове теме, упозорава француски мислилац бугарског поријекла Цветан Тодоров. У уводу књиге *Искоријењени човјек*³ мемоарски описује и тумачи своју интелектуалну позицију приликом првог доласка у Бугарску након скоро двије деценије одсуства. Његов доживљај властите *ошацидине* (за разлику од *домовине* у којој живи и дјелује) омогућује му да исказе истовремену, али на различит начин функционализовану, припадност двјема различитим културама (и различитим језицима!). Оне су, свака за себе, доводиле у питање аутентичност оба његова дискурса који су се могли смјењивати али никада комбиновати. Из тог Тодоров извлачи сљедећи закључак: „[...] културни идентитети нису само национални, постоје такође други, везани за групе по старосној доби, полу, професији, друштвеној средини; до наших дана, дакле, сваки појединац је већ доживио, чак ако је неједнако степенан, тај сусрет култура унутар самог себе: сви смо ми укрштени. Национална културна припадност је просто најјача од свих, јер се у њој комбинују трагови – у тијелу и у духу – које је оставила породица и заједница; језик и религија. Зашто се она каткад доживљава са еуфоријом, други пута са тјескобом?” (Тодоров 1996: 23–24).

Слиједећи идеју Цветана Тодорова, морамо се и ми запитати да ли у свакој људској јединки почива више идентитета и чиме су они условљени? Како се разграничавају и како их, на крају, именовати?

Током овог излагања стално се намеће питање простора и његових *граница*, односно разграничавања, али и његовог именована. У први мах се чини да граница функционише као извјесна стварносна чињеница око које се, појмовно, не може нити треба посебно расправљати. Већ почетна упитаност о томе „који простор покрива српски језик”, тражи одговор докле се он простире и на који начин се разграничава са другим језичким сферама, тј. који су његови стварносни (топографски, *sic!*) оквири. На различите начине означене сфере (и не само језичке) најчешће се не преклапају са политичким видовима разграничавања за која се може слободно рећи да су кроз историју једна од најпромјенљивијих категорија. За то би довољно било да се направи упоредна мапа разграничавања на цјелокупном тлу

³ Изворни наслов књиге је *L'Homme dépaycé*. Аутор, у виду епиграфа уз уводно поглавље, наводи тумачење значења глагола „*dépayser*” према *Le Petit Larousse*-у које не упућује на могућност да се овако преведе. Мој примјерак истог једномног „енциклопедијског рјечника за све” из 1972. године нуди нешто уже, мада суштински исто објашњење овог глагола, али не указује на значења придјевске употребе каква је кориштена у наслову (вјерујем да је исти случај и са примјерком на који се Тодоров позива). У *Dictionnaire culturel en langue française* придјев „*dépaycé*” објашњава се са друга два придјева: „*déraciné*” [искоријењен], односно „*émigré*” [исељен]. Опредијелио сам се за овакав превод Тодоровљевог наслова слиједећи наведено тумачење, али, ипак, највише ослањајући се на властиту читалачку осјећајност. Наравно, није занемарен ни контекст овог текста.

Европе током XIX и XX вијека!⁴ А чини се да баш нема много студија које се баве релацијом политичке историје и „лингвистичке географије” које би нам могле да буду од помоћи.⁵

Појам *иросјора* у себи садржи појам *їранице*, уколико из ове визуре искључимо идеје о бесконачности. Простор је, тако рећи до Канта, бивао у другом плану метафизичког мишљења, али и након њега измиче озбиљнијем тумачењу. Да ли треба да га промишљамо или да се све сведе у метафоричко казивање? Одговор се не назире ни у сличној запитаности француског филозофа Мориса Мерло-Понтија: „Да ли је истина да стојимо пред алтернативом: или перципирати ствари у простору, или (ако рефлектирамо, и ако хоћемо знати што значе наша властита искуства) мислити простор као недјељив систем аката повезивања што их врши конституирајући дух?” (Мерло-Понти 1990: 287). Жил Делез и Феликс Гатари, у троуглу филозофије, психологије (боље рећи психоанализе) и економије, издјегавају термин „простор” и замјењују га помало прагматичнијом, стварносној рјечју „територијалност”, која по себи само дјелује да је двосмислена: „Ако се под њим [појмом територијалности] подразумејева неко начело пребивања или географске расподеле, онда је очигледно да првобитна друштвена машина није територијална. То ће једино бити апарат државе која, по Енгелсовој формули, ’не врши поделу народа, већ територије’ и на место родовске организације уводи географску организацију” (Делез, Гатари 1990: 117). Зато не изненађује социолошка оријентација Џејмса Мартина при дефинисању појма идентитета. За њега је просторност општепризната као кључна димензија у обликовању његових друштвених аспеката: „идентитети се разумију као нешто што се ствара у повезаности са специфичним мјестима, и територијалним и друштвеним” при чему национални или регионални идентитети подразумејевају да „субјекти перципирају важност територијалне локације и повијести за обликовање елемената од којих се састоји њихов заједнички идентитет” (Мартин 2008: 136-137).

По аналогiji са појмом „биосфера”, руски теоретичар Јуриј М. Лотман ствара термин *семиосфера* помоћу којег настоји да објасни функционисање простора како у физичком тако и у духовном смислу, што доводи до „јединственог односа према граници која раздваја унутрашњи простор семиосфере од спољашњег, њено у од њеног *изван*” (Лотман 2004: 194). И за њега је појам границе двосмислен: „Она с једне стране раздваја, а с друге – спаја. Она је увек граница с нечим, дакле, у исто време припада обема

⁴ Да то није особеност само XIX и XX вијека може да буде врло инспиративан текст Ђорђа Бубала „Територијална компонента краљевске титуле Немањиха” (2019).

⁵ Истина, Д. Кристал термин „лингвистичка географија” означава као синоним за дијалектологију, што је у овом контексту преуско значење (Кристал 1988: 47).

пограничним културама, обема семиосферама које се граниче. Граница је билингвистична и полилингвистична. Граница је механизам превођења текстова туђе семиотике на језик 'наше', место трансформације 'спољашњег' у 'унутрашње', то је филтрирајућа мембрана која туђе текстове трансформише толико да би се они уписали у унутрашњу семиотику семиосфере, а да при томе остану инородни" (Исто: 203). Ма колико да је Лотманова студија *Семиосфера* (2000) незаобилазна и инспиративна, она за потребе ове расправе није толико употребљива као књига италијанског архитекте и антрополога Пјера Занинија *Значења граница* (1997), која идентификује неке основне, практичне аспекте функционисања граница укључујући и њен утицај на човјеков идентитет. И за Занинија то је „једна од најчуднијих и најапстрактнијих појава” (Занини 1997: 15) која успоставља релацију спољашњег и унутрашњег, укључивања и искључивања, спајања и раздвајања. Иако је по њему граница вјештачка творевина, предуслов за њено успостављање представља заузимање одређене територије што „постаје инструмент, не само зарад истицања захтева за одређеним простором, већ и за идентитетом, који је уско везан за простор” (Исто: 41).

За нас је занимљиво што Занини посебно мјесто поклања *Војној граници*, код нас познатијој као *Војна крајина*, јер је она изузетно значајна за тумачење распрострања српског језика.⁶ Он тако преводи њемачки назив *Militärgrenze* за ову специфичну војну, политичку и територијалну институцију унутар Аустријског царства која је установљена још 1578. године. Иако њемачка ријеч „Grenze” дјеломично наликује на нашу ријеч, Петар Скок у свом *Етимолоијском рјечнику хрватскога или српскога језика* (1971) истиче да су, за ријеч праславенског поријекла *граница* синоними „међа”, „крајина”, „крајиште”, што може да објасни ову дублетну употребу. А у *Речнику српскохрватског језика* Матице српске (1969/1982) за ријеч *крајина* наведено је као основно значење да се њом означава „погранична област какве државе у којој је уређена војна одбрана, граница”, као и „крај, предео, пејзаж”, те и њене застарјеле варијанте „војска, рат”. Иако се уз ову ријеч лексикографски не наводе и поједини савремени топоними (Книнска Крајина, Босанска Крајина, Неготинска Крајина, Тимочка Крајина), суочавамо се са мноштвом нејасноћа које прате овај облик именовања. Како некад тако и данас.

Иако поријекло „војне границе” налази још у античком добу, Пјеро Занини донекле превиђа неке стварне историографске чињенице. Он каже да је то територија „која је изузета испод државне власти Краљевине

⁶ Овдје се нећу бавити пропустима, политичким предрасудама и погрешним чињеницама који повремено провијавају излагањем Пјера Занинија зато што они битно не утичу на суштину ове књиге.

Хрватске и директно стављена под управу Аустрије, а простира се од обала Јадранског мора преко Хрватске и Славоније ка истоку, све до Баната и Трансилваније. Војна крајина била је замишљена и направљена управо као простор сукоба; као институционално место где би се сместио и учинио видљивим сукоб два супротстављена културна универзума што су се међусобно надметали: католичког и отоманског света” (Занини 1997: 98). При доношењу овог суда, Занинију ништа не значи нешто касније навођење ријечи хрватског историчара Олега Мандића „да је становништво на војној граници било углавном српско” (Исто: 100), а које углавном није припадало католичанству.

У жељи да успоставим генезу именована и преименовања на једном географски утврђеном простору главни објективни (*sic!*) ослонац потражио сам у историографској литератури. Као полазиште изабрао сам зборник радова *Војна Крајина. Повијесни њрепед – хисториографија – расираве* (1984). Прво изненађење је представљало сазнање да ова област уопште није, тј. са указивањем на унутрашња разграничења јединствене политичке територије, картографски представљена са свим мијенама од 16. до краја 19. вијека, чиме назив „Војна крајина” дјелује више као *имаинарна* него *сйварна* чињеница. Друго изненађење дочекује читаоце на самом почетку предговора овој књизи: „Будући да је проучавање повијести Војне крајине било у нашој хисториографији прилично запостављено, одлучено је на сједници Пројектног вијећа Одјела за хрватску повијест Центра за повијесне знаности Свеучилишта у Загребу да се приликом прославе *сйоше обљејнице сједињења дивше Војне крајине с цивилном Хрвајском* (1881-1981) организира знанствени скуп наших и иноземних историчара који се баве проучавањем крајишке прошлости” [подв. М. Ш.].

Зашто изненађење? Иоле образован човјек још је у средњој школи (барем у то вријеме када је ова књига објављена) знао да је наведени простор био укључен у Аустроугарску монархију под тродјелним именом – *Хрвајска, Далмација и Славонија*,⁷ а који је нестао тек 1918. године. Гдје

⁷ Занимљиво је романескно навођење територијалне компоненте најважнијих титула аустроугарског цара: „Франц Јозеф Први, Његово по милости Божијој Царско, Краљевско и Апостолско величанство цар Аустрије, краљ Мађарске и Чешке и Далмације, Хрватске, Славоније, Галиције, Лодомерије и Илирије; краљ Јерусалима etc.; надвојвода од Аустрије; велики војвода од Тоскане и Кракова; војвода од Лотрингије, од Залцбурга, Штајерске, Корушке, Крањске и Буковине; велики кнез од Трансилваније, марк-гроф од Моравске; војвода од Горње и Доње Шлеске, од Модене, Парме, Пјаћенце и Гвастале, од Аушвица и Затора, од Тешина, Фурландије, Дубровника и Задра; покнежени гроф од Хабзбурга и Тирола, од Кибурга, Горице и Градишке, кнез од Триента и Бриксена; марк-гроф од Горње и Доње Лужице и у Истри; гроф од Хоенемса, Гелдкирха, Брегенца, Зоненберга etc.; господар Трста, Котора и Словеначке крајине; велики војвода Војводства Србије etc., etc.” (Драган Стојановић: *Тамна њучина*, 2020, 61-62).

су границе та три одвојена територијална дијела? Какве су релације међу њима и у каквом су односу према Војној крајини? На крају, шта значи термин „цивилна Хрватска”? И да ли је подударан са термином „Краљевина Хрватска” који користи Пјеро Занини? Не само на наведена питања, него и на мноштво других, која из њих проистичу, требало би да историчари понуде одговоре. Они то не чине, па се ствара простор за манипулације са фактографијом. Или за *измишљање историје* како то формулишу Ерик Хобсбом и други. Зато не изненађују ријечи Занинија: „с једне стране се измишљају нације велике као град, а с друге стране – огромни градски конгломерати све више личе на мултикултуралне државе” (Занини 1997: 10).

На овакво размишљање, поред других сличних, нагнала ме је пракса именовања простора око Сиска и Петриње која се проводи у задњих годину дана. Тај простор се, од земљотреса децембра 2020. године, у хрватској политици и на медијима почео именовати као „Бановина”. Преостали Срби, који живе и данас на том простору, настављају да употребљавају назив на који смо се, и они и сви други, скоро читав вијек навикавали – „Банија”. Како је тај дио припадао војно-административној цјелини званој „Војна крајина”, покушао сам да уђем у траг стварним именовањима тог простора. Тако, у једном историографском чланку наилазимо на следеће: „[...] не само бан и Сабор, него и поједини власници пограничних утврда, међу којима се истицао загребачки Каптол са својом утврдом Сиском, бранили су макар мали дио fronte против Турака, тј. простор између Карловца и Иванића, који је *добрио назив Покујска или Банска крајина* [подв. М. Ш.]” (Моачанин 1984: 32). Већ овим наводом може да се уочи да је тешко одговорити да ли, како и зашто „Банска крајина” постаје „Банија”, а сада и „Бановина”, али је очигледно да није ријеч о уобичајеној пракси именовања, већ да је ријеч о политичком наметању нових имена. Као занимљив прилог оваквом ставу може да послужи и следећа тврдња у истом тексту: „Загреб се чак спомиње као ’још један главни крајишки град у Славонији’, а на Хрватској крајини спомињу се, осим других утврда, и Љубљана, Трст, Горица и Градишка” (Моачанин 1984: 29). „Једна граница постоји”, каже Пјеро Занини, „само у зависности од центра, а често је он утврђен на много прецизнији начин, и има већи значај од знакова који му обележавају обод, који тако ишчезавају” (Занини 1997: 48). Међутим, овај аутор превиђа улогу и значај великих сила које одлучују о судбини малих народа и намећу чак и имена територијама на којим они живе.

Слична слика прати и Босну и Херцеговину, новокомпоновану државу 90-их година прошлог вијека на рушевинама бивше Југославије. Зашто оваква формулација? Прије свега, по границама скоро подударну територију, одлуком Берлинског конгреса 1878. године, формира Аустроугарска монархија и именује је, први пут у историји, као „Босна и Херцеговина”.

Након Првог свјетског рата, ово именовање нестаје све до 1943. године када се ово име оживљава. Међутим, иако се тако чини, ова два имена, аустроугарско и југословенско, ипак нису иста!

Како овај рад нема историографске претензије, ослонићу се на постојеће књижевне изворе. У роману *На Дрини ћуџрија* Иво Андрић наводи царски проглас Фрање Јосипа народима на тек окупираним територијама у којим је подсјећање „кад је оно прије једног покољења Наша војска прекорачила границе *Вашијех земаља*” (Андрић 1964: 226) али и обећање да ће „*сѣјановници обију земаља* постати учесници у свијем добротинама, што их може пружити трајно учвршћење њихове досадање везе” [подв. М. Ш.] (Исто: 227). Иста именовања могу се наћи и у текстовима Петра Кочића, код кога се повремено може наићи и на сучељавање трећег простора постојећим регијама Херцеговини и Босни – наравно, ријеч је о Крајини!

Прича се не завршава овдје када су у питању именовања ових простора. Током распада бивше Југославије деведесетих година ХХ вијека настаје *Рејублика Срјска Крајина*, док ће од Босанске Крајине остати само Крајина. Међутим, током 1994. године појављује се ново именовање – *Висока Крајина*. Оно је подразумијевало простор Гламоча, Грахова, Дрвара, Петровца, Кључа, Санског Моста чиме се, у ствари, припремало ново политичко разграничавање на босанскохерцеговачком тлу. Оно се, засада, окончало парадоксалним именом, јер је Дејтонским споразумом 1995. године верификована политичка творевина *Босна и Херцеговина* коју сачињавају два ентитета: *Рејублика Срјска* и *Федерација Босна и Херцеговина*! Да ли иког занима које су и какве су те двије Босне и Херцеговине?

У сваком случају, питање *идентитетности* је неодвојиво од чина именовања. Ваљало би ући и у ту врсту расправе, али овдје је довољно да се позовемо на јеванђеоске ријечи (чега се не одричу ни друге религије) да у *јочетку дјеше ријеч* и да је *све кроз њу јосјало*. Насловна претпоставка би подразумијевала наставак расправе гдје би се утврдили сви стварни поступци у именовању граница, које би неминовно водило тумачењу граница именовања, с тим што и у једном и другом случају пријети опасност да дође до исклизнућа из естетског оквира. Као што је Цветан Тодоров назначио вишеструкост сваког појединачног идентитета, Лотман нас упозорава, поистовјећујући границу са опном, односно мембраном живих ћелија, да је једна од основних њихових функција „ограничавање продирања, филтрирање и адаптирајуће прерађивање спољашњег у унутрашње” (Лотман 2004: 208). У том контексту он идентификује једну битну семиотичку релацију, релацију *центри* и *периферије*. Слиједећи такву идеју ваљало би на другачији начин поставити тумачење феномена именованог као *идентитетности*, не више као статичне и непромјенљиве чињенице. Претпостављена

динамичност захтијева да се другачије постављамо према питањима као што су „Ко су владари граница?” или „Ко управља именовањем?”

А књижевна грађа, од почетака писмености, стоји пред нама. Како онда организовати исказ о њеном настанку и трајању кроз вријеме?

Литература

Андрић (1964): Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Zagreb.

Аристотел (1971): Aristotel, *Metafizika*, preveo dr Branko V. Gavela, predgovor napisao akademik Milan Budimir, Beograd: Kultura.

Аристотел (1970): Aristotel, *Organon*, sa starogrčkog prevela dr Ksenija Atanasijević, predgovor napisao dr Bogdan Šešić, Beograd: Kultura.

Бубало (2019): Ђорђе Бубало, Територијална компонента краљевске титуле Немањића, *Краљевство и архиепископија у српским поморским земљама Немањића*, Тематски зборник у част 800 година проглашења краљевства и аутокефалне архиепископије свих српских и поморских земаља, Београд: САНУ – Српски комитет за византологију, 245-290.

Башић (2017): Ивана Башић, Идентитет, *Етнологија и антропологија*, 70 изабраних појмова, уредник проф. др Љиљана Гавриловић, Београд: Службени гласник – Етнографски институт САНУ, 116-124.

Волф (1994): Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford University Press.

Гачановић (2009): Ivana Gačanović, *Problemi evropskog identiteta. Uvod u antropologiju Evropske unije*, Beograd: Srpski genealoški centar – Filozofski fakultet.

Голдсворти (2000): Vesna Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritaniје. Imperijalizam mašte*, preveli s engleskog Vladimir Ignjatović i Srđan Simonović, Beograd: Geopoetika.

Делез, Гатари (1990): Žil Delez, Feliks Gatari, *Anti-Edip. Kapitalizam i shizofrenija*, prevela s francuskog Ana Moralić, Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Деретић (1996): Јован Деретић, *Пути српске књижевности. Идентитет и границе, тежње*, Београд: Српска књижевна задруга.

Деверо (1990): Georges Devereux, Етнички идентитет : Логичке основе и дисфункције, *Komplementaristička etnopsihoanaliza*, пријевод Radmila Zdjelar, Zagreb: „August Cesarec”.

The Encyclopedia of Literary and Cultural Theory, I-III, general editor Michael Ryan, Wilwy – Blackwell, 2011.

Ериксон (2008): Erik H. Erikson, *Идентитет и животни циклус*, пределе mr Nada Dragojević i Nataša Hanak, Beograd: Zavod za udžbenike.

Етнoлoгија и антропoлoгија. 70 изабраних њoјмoва (2017): уредник проф. др Љиљана Гавриловић, Београд: Службени гласник – Етнографски институт САНУ.

Женет (1985): Gérard Genette, *Mimologije. Put u Kratiliju*, prijevod Nada Vajs, Zagreb: Grazički zavod Hrvatske.

Живковић (ур.) (1985): *Rečnik književnih termina*, glavni i odgovorni urednik prof. dr Dragiša Živković, Beograd: Nolit.

Жил, Тап, Сендзенгр (1985): Fernando Gil, Pierre Tap, Nicole Sindzinger, *Identité, Encyclopaedia Universalis*, corpus 9, Paris: GU WEN – INTERFACES, 754-759.

Занини (2002): Pjero Zanini, *Značenja granica. Prirodna, istorijska i duhovna određenja*, prevela s italijanskog Slavica Slatinac, Beograd: Clio.

Identitet(i). Pojedinaц, група, друштво (2009): Priredili Katrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan, preveo s francuskog Stanko Džefardanović, Beograd: Clio.

Јеротић (2004): Владета Јеротић, *Човек и његов идентитет*, Београд: Ars Libri – Бесједа.

Кардељ (1958): *Edvard Kardelj Sperans, Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja*, preveo sa slovenačkog Zvonko Tkalec, Beograd: Kultura.

Кемпбел (1998): David Campbell, *National Deconstruction: Violence, Identity and Justice in Bosnia*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Кристал (1988): Deјvid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, predgovor Ranko Bugarski, превели Ivan Klajn i Boris Hlebec, Beograd: Nolit.

Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе (2011): Зборник радова са научног скупа „Културни идентитети у XXI вијеку”, Београд: Српски генеалошки центар – Филозофски факултет.

Леви-Строс (1988): Claude Lévi-Strauss, *Avant-propos, L'identité* [3e édition], Paris: Quadrige – PUF.

Леви-Строс (1988): Claude Lévi-Strauss, *Rasa i povijest, Strukturalna antropologija 2*, превели Daniel Bučan i Vjekoslav Mikecin, Zagreb: Školska knjiga.

Лотман (2004): J. M. Лотман, *Семіосфера (У свейлу мишљења. Човек – шексїт – семіосфера – исторіја)*, превод с руског Веселка Сантини, превод фрагмената са староруског Богдан Терзић, Нови Сад: Светови.

Мартин (2008): James Martin, *Identitet, Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*, uredili David Atkinson, Peter Jackson, David Sibley i Neil Washbourne, s engleskog preveo Damjan Lalović, Zagreb: Disput, 135-141.

Мерло-Понти (1990): Maurice Merleau-Ponty, *Fenomenologija percepcije*, preveo s francuskog dr Anđelko Habazin, redakcija prevoda i pogovora dr Danilo Reјović, Sarajevo: Veselin Masleša – Svjetlost.

Моачанин (1984): Fedor Močanin, *Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787, Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 23-56.

Моханти (2011): Satya P. Mohanty, Identity Politics, *The Encyclopedia of Literary and Cultural Theory*, general editor Michael Ryan, Volume III (Cultural Theory), Edited by M. Keith Booker, Wiley-Blackwell, 1126-1130.

Николић (2019): Ненад Николић, *Идентитет и српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга – Партедон.

Ниче (1998): Fridrih Niče, *Spisi o grčkoj književnosti i filozofiji*, preveli s nemačkog Tomislav Bekić, Irma Lisičar, Sreten Marić, Vera Stojić, Božidar Zec, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Оука (2018): Милош Оука, *Српски дијалекти*, Нови Сад: Прометеј.

Поповић (2007): Tanja Popović, *Rečnik književnih termina*, Beograd: Logos Art.

Павличевић (ур.) (1984): *Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave*, uredio Dragutin Pavličević, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Платон (2000): Platon, *Kratil – Teetet – Sofist – Državnik*, preveli sa starogrčkog Dinko Štambuk, Milivoj Sironić, Veljko Gortan, Beograd: Plato.

Прелић (2017): Младена Прелић, Етнички идентитет, *Етнологија и антропологија. 70 изабраних ујмова*, уредник проф. др Љиљана Гавриловић, Београд: Службени гласник – Етнографски институт САНУ, 64-69.

Путиња, Стреф-Фенар (1997): Filip Putinja, Žoslin Stref-Fenar, *Teorije o etnicitetu*, Dodatak – Fredrik Bart: *Etničke grupe i njihove granice*, preveo s francuskog Aljoša Mimica, Beograd: Biblioteka XX vek.

Рикер (1993): Pol Riker, *Vreme i priča*, први том, preveli Slavica Miletić i Ana Moralić, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Рикер (1991): Paul Ricoeur, *Temps et récit, tome III, Le temps raconté*, Paris: Seuil (Points Essais).

Скок (1971): Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: JAZU.

Стојановић (2020): Драган Стојановић, *Тамна ључина*, Београд: Дом културе Студентски град.

Стојковић (1993): Branimir Stojković, *Evropski kulturni identitet*, Niš: Prosveta – Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.

Тодоров (1996): Tzvetan Todorov, *L'Homme dépaycé*, Paris: Seuil.

Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu (2013): Tematski zbornik, uredio Danijel Sinani, Beograd: Srpski genealoški centar – Filozofski fakultet.

Фуко (1966): Michel Foucault, *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*, Paris: Gallimard.

Фуко (1971): Mišel Fuko, *Riječi i stvari. Arheologija humanističkih nauka*, preveo Nikola Kovač, Beograd: Nolit.

Хајдегер (1985): Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, preveo Hrvoje Šarinić, Zagreb: Naprijed.

Хајдегер (1982): Martin Hajdeger, *Pevanje i mišljenje*, izabrao i preveo Božidar Zec, Beograd: Nolit.

Хачион (1996): Linda Hačion, *Poetika postmodernizma. Istorija, teorija, fikcija*, preveli Vladimir Gvozden i Ljubica Stanković, Novi Sad: Svetovi.

Хол (2001): Stuart Hall, *Коме треба 'идентитет'?*, *Reč*, 64/10, Beograd, 215–232.

Хегел (1973): Готфрид Вилхелм Фридрих Хегел, *Наука лоіике*, са немачког превео и предговоре написао др Душан Недељковић, Београд: Просвета.

Хегел (1987): Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Enciklopedija filozofijskih znanosti*, preveo Viktor D. Sonnenfeld, Sarajevo: Veselin Masleša – Svjetlost.

Хобсбом, Рејндер (2002): Erik Hobsbom, Terens Rejndžer (ur.), *Izmišljanje tradicije*, prevele s engleskog Slobodanka Glišić i Mladena Prelić, Beograd: Biblioteka XX vek.

Шукало (1995): Младен Шукало, Парадокси књижевне историографије и књижевно наслеђе крајишких Срба, *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, Нови Сад, књ. 43, св. 2-3, 497–507.

Шукало (2002): Младен Шукало, Књижевна историографија у свјетлу интердисциплинарних истраживања, *Радови Филозофској факултету Универзитета у Бањој Луци*, бр. 5, 47–60.

Шукало (2003/2004): Младен Шукало, Традиција и идентитет, *Крајина*, Бања Лука, год. 3, бр. 9–10, 5–6.

Шукало (2005): Младен Шукало, Наративна устројства идентитета у дјелу Александра Тишме, *Поврајак миру Александра Тишме*, зборник радова, Нови Сад: Матица српска – САНУ (огранак у Новом Саду), 60–73.

Шукало (2007): Младен Шукало, Регионализам и књижевност (ка аполитичној и књижевној „књижевној историји“), *Крајина*, Бања Лука, год. 6, бр. 21–22, 9–22.

Шукало (2008): Младен Шукало, Пут од једине и множине до јединића (упитаност над појмом „босанска/бошњачка књижевност“), *Лейоис Мајице српске*, Нови Сад, год. 184, књ. 482, св. 4, 877–885.

Шукало (2009): Младен Шукало, Културни идентитет Кочићевих ликова, *Петар Кочић данас*, зборник радова, Бања Лука: АНУРС, 75–100.

Шукало (2010): Младен Шукало, Оквири српске књижевне историје: Ње-гош и Андрић, *Њејошев зборник Мајице српске*, Нови Сад, бр. 1, 175–184.

Шукало (2014): Младен Шукало, Традиција и идентитет: јединствени појмовни садржај, *Традиција и идентитет*, зборник радова са округлог стола „Функција традиције у обликовању националног идентитета Срба“, Бања Лука: Матица српска – Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 19–35.

Шукало (2019): Младен Шукало, Оквири српске књижевне историје II: Миодраг Булатовић, Борислав Пекић и Данило Киш, *Српско језичко и књижевно наслеђе на јерсијору данашње Црне Горе*, *Српски језик и књижевност данас*, Зборник радова са Другог међународног научног скупа одржаног у Подгорици

26-28. маја 2017. године, Подгорица – Нови Сад – Бања Лука: Матица српска, Друштво чланова у Црној Гори и и Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 683-694.

Шукало (2020): Младен Шукало, Културно-научни темељи српског националног идентитета (о великим и малим културама), *Српски културни историјор: устројство, проблеми, вредности*, Зборник радова, 1, Нови Сад: Матица српска, 155-162.

Mladen Šukalo

University of Banjaluka

Faculty of Philology in Banjaluka

BOUNDARIES OF NAMING - NAMING BOUNDARIES

(contribution to the history of “inventing” tradition)

Summary: Over the centuries, and especially in recent decades, Serbian language and Serbian literature experience an unusual fate: the area covered by language and literature is increasingly reduced by tearing parts from its being and by giving them new names. Inventing the names of new languages, new nations, new cultures, new regions and new literatures represents a deep intrusion into the essence of both the individual and the collective identity of the human being. This text tries to point out the ways and procedures by which the (re)naming moved the boundaries of the area covered by the Serbian language, although the essence remained unchanged.

Keywords: Serbian language, literary history, identity, ethnic identity, area, boundary, periphery, naming.